

שוב — מיהו ששבצר?

מאת

אריה ברטל

ארבע פעמים נזכר ששבצר בספר עזרא: בפרק א', ח מסופר כי כורש מלך פרס מסר את כלי בית המקדש לששבצר, המכונה כאן "הנשיא ליהודה", ובהמשך, בפס' יא, נאמר כי ששבצר העלה את כל הכלים האלה לירושלים. עוד שתי פעמים נזכר ששבצר ב"פרשגן אגרתא" ששלח תתני, הפחה של עבר-נהרה, לדריוש המלך. תתני בא לירושלים¹ כדי לברר מי נתן להם רשות לבנות את בית המקדש (ה', ג). את תוצאות חקירתו ניסח כאגרת אל המלך (ה', ריז), ובין השאר הוא מצטט את זקני היהודים שסיפרו לו כי כורש הרשה להם זאת, ואף את כלי בית המקדש מסר כורש לששבצר "די פחה שמיה" (ה', יד). תתני ממשיך ומספר כי ששבצר אכן בא לירושלים, והניח את היסודות לבית המקדש (ה', טז). מעטות ומקוטעות הן הידיעות שבמקרא על ששבצר, ועל כן רבה המבוכה לגביו; איננו יודעים לא את ייחוסו ולא את שם אביו. כמו כן קשה לקבוע אם שני תארו — "נשיא" ו"פחה" — הם כינויים שונים למשרה אחת, או אם נשא ששבצר שתי משרות שונות. הוא עלה "עם העלות הגולה מבבל לירושלים" (א', יא), ומהקשר הדברים נראה כי הכוונה לשירת העולים הראשונים שעלתה לאחר הצהרת כורש ארצה בקיץ 538² ולפי שהוא היחיד הנזכר בשמו ובתואר "הנשיא ליהודה", ועל סמך תפקידו בהעברת כלי בית המקדש ובייסוד הבית, ניתן לשער כי היה מנהיג הגולים שעלו בשירה הראשונה. ואילו ב'ב', א-ב כתוב כי בראש "בני המדינה העלים משבי הגולה..." לא עמד ששבצר, אלא זרובבל. ויתרה מזו: שמו של ששבצר אף לא נזכר כלל באותה רשימה.

זאת ועוד: לפי ה', ט"ז הניח ששבצר את היסודות לבית המקדש בירושלים עוד בימי כורש. תאריך זה מתאים למסופר בעזרא ג', ח ואילך על הנחת היסודות לבית בשנה השנייה לעלייתם של שבי הגולה. אך לפי מסורת זאת לא ששבצר, כי

1 לפי עזרא ד', כד-ה', ג ארע הדבר בשנת שתיים לדריוש, 520 לפנה"ס.

2 בעיניי כרונולוגיה של תקופת שיבת ציון אני נוקט בשיטת תרמור באמ"ד (אנציקלופדיה מקראית 1-1950-1976). טורים 257-258 ו 303 ואילך.

[2]

אריה בר טל

אם זרובבל בן שאלתיאל עשה זאת, ועזרו לידו ישוע בן יוצדק ואחיו הכהנים (ג', ט). לכך בא האישור גם בדברי זכריה הנביא האומר כי "ידי זרובבל יסדו הבית הזה וידיו תבצעה" (ד', ח). מי אפוא הניח את יסודות בית המקדש השני, ששבצר או זרובבל? המבוכה גדלה עוד יותר לנוכח עדותו של חגי הנביא (א', ב; ב', ט) כי עוד בשנת שתים לדריוש, דהיינו בשנת 520 לפנה"ס, היה הבית חרב והעם טען כי עוד לא הגיע הזמן לבנותו. בהמשך דבריו מעורר חגי את זרובבל, את יהושע בן יוצדק ואת העם להתחיל במלאכת הבנייה, ומבטיח להם את עזרת אלוהים (ב', ד). ואמנם, ביום כ"ד לחודש השישי בשנת שתים לדריוש החלו במלאכה (א', טו), וביום כ"ד לחודש התשיעי "יסד היכל ה'" (ב', יח). עדות זו מקבילה לעדותו של זכריה הנביא בפרקים ג'-ד'. גם במבוא לפרשת תתני בספר עזרא ה', א-ב מעיד הכתוב על חגי וזכריה כי נבואתם המריצה את זרובבל ואת ישוע להתחיל במלאכת הבנין, וכי דבר זה ארע בשנת שתים לדריוש (עזרא ד', כד). מתי, אפוא, הניחו את יסודות בית המקדש השני, בשנה השנייה לבוא העולים הראשונים לירושלים, ב-537, או בשנה השנייה לְמַלְכוּת דְרִיּוֹשׁ, ב-520? את כל הסתירות ואי-ההתאמות שמנינו לעיל ניתן להעמיד על שלוש שאלות מרכזיות:

- א. מהי זהותו של ששבצר ומה יחסו אל זרובבל?
  - ב. מה טיב התארים "הנשיא ליהודה" ו"פחה" הקשורים לשמו?
  - ג. מתי ובידי מי הונחו היסודות לבית המקדש השני בירושלים?
- שאלות אלה קשורות אהדדי, ברור האחת מאפשר ברורה של השנייה. על כן חיבים אנו לדון בהן במשולב.
- תחילה יש להבהיר את טיבם של שני התארים: 'פחה' ו'הנשיא ליהודה'. לדעת לויצה³ יש לתואר 'פחה' משמעויות שונות, כאשר המגדיר המתלווה אליו קובע את מעמדו ואת תחום פעולתו של נושא התואר במדויק. כך לדוגמה מילא "תתני פחת עבר-נהרה" תפקיד בכיר במנהל האחשדרפנא וזרובבל, המכונה "פחת יהודה", בפחוות יהודה. אולם ששבצר התמנה לתפקיד 'פחה' ללא תוספת מגדיר. על כן קשה לדעת אם שימש כראש הפחוה של יהודה⁴, או שהיה רק פקיד לענייני בניית בית המקדש בירושלים⁵. מחלוקת זאת עצמה קשורה בשאלת מעמדה

3 ראה O. Leuze, Die Satrapieinteilung in Syrien und im Zweistromland von 520-320, Halle 1935 pp. 18 ff.

4 כך ליוור, י. תולדות בית דוד, ירושלים תשי"ט, עמ' 79-80.

5 זאת דעת לויצה עמ' 18 ואילך, רדולף, עמ' 7, 63, אלט, עמ' 333 הע' 2 וגאלינג, עמ' 81 ואילך. ראה W. Rudolph, Ezra und Nehemia, HAT Tuebingen 1949. A. Alt, Kleine Schriften zur Geschichte Israels, Bd. 2, Muenchen 1953. K. Galling, Studien zur Geschichte Israels im Persischen Zeitalter, Tuebingen 1964.

[3] וְשׁוֹב — מִיְהוּ שְׁשַׁבְצָר?

המדיני של ארץ יהודה בזמן שיבת ציון ומועד הפיכתה לפחוה במסגרת המינהל הפרסי⁶. בדבר אחד מסכימים הכול: התואר 'פחה' מורה על משרה ממלכתית-פרסית, ולמשרה זאת התמנה ששבצר על ידי כורש בקשר לבנין המקדש (עזרא ה', יד).

הרבה יותר בעיני הוא התואר 'הנשיא ליהודה'. תואר זה נדיר בספרים המאוחרים של המקרא ופרט לפסוקנו (עזרא א', ח) הוא נזכר רק אצל יחזקאל ובספר דברי הימים, אך שם בהוראה הקדומה של ראש משפחה או ראש שבט. הילכך ניתן להיזקק לשם השוואה רק בספר יחזקאל, המכנה בו את מלכי יהודה שבזמנו, וגם את השליט מבית דויד לעתיד לבוא⁷. אולם יחזקאל משתמש בתואר זה גם כלפי מלכי גויים שונים ולדעת ליור אחת מהוראותיו שם היא שליט של עמים ושבטים קטנים בעלי מעמד נמוך מזה של מלך, תואר שבו מכתיר הנביא דרך קבע את שליטי הממלכות הגדולות⁸.

אלט ורבים אחרים, סבורים שלפנינו מונח ארכאי שאינו מבטא לא תואר ולא משרה⁹. לדעתם 'הודבק' תואר זה לששבצר על ידי מחבר ספרנו, משום שזה זיהה אותו עם זרובבל שהיה מבית דויד ומשום שלתואר 'נשיא' קשר לבית דויד¹⁰. ליור מסביר (אמ"ה טור 983) תואר זה כמורה על מעמדו של ששבצר כשליט

6 לדעת אלט עמ' 328 ואילך, צורפה יהודה, בגבולות מקוצצים, לאחר התורכן לפחוה שמרון ויצאה מתלות זו וכתה למעמד עצמאי של פחוה רק בימי נחמיה, עמ' 336-337. גם לויצה, שם, סבור כי לא מיד עם שיבת ציון וכתה ארץ יהודה למעמד של פחוה, אלא רק במשך הזמן, אפשר לרגל אירגון המנהל בימי דרוש 521-486 לפנה"ס, לדעת ליור באמ"ה טור 983 — עוד בימי כורש.
7 דיון אצל ליור באמ"ה טורים 981-982. ליור מקבל את זיקת התואר לבית דויד, אך דוחה את הקשר בינו לבין השליט לעתיד לבוא, וזאת גם דעתי.
8 כך לדוגמא מפרש ליור את יחזקאל ל', יג לאמור: שלא רק מלך, אלא אפילו נשיא לא יהיה עוד במצרים.

9 אלט, עמ' 333 הע' 2, רודולף, עמ' 7, 63, ליור אמ"ה טור 983 והכהן, 'בניית הבית השני באספקלריה מקראית', עבודת גמר לתואר השני, אוניברסיטת בר-אילן רמת-גן 1975, עמ' 40. לדעת הכהן כונה ששבצר בתואר 'הנשיא' על ידי מחבר הספר מתוך מגמה לרמוז בכל מקום אפשרי כי יעודי הנביאים התקיימו, שהרי יחזקאל מכנה בתואר זה את השליט מבית דויד לעתיד לבוא. אך כבר דחיתי קשר כזה, ראה לעיל הע' 7.

10 אני מקבל את הזיהוי של ששבצר עם זרובבל ואשתדל להלן לבסס זיהוי זה וכאמור גם את הזיקה שבין תואר 'הנשיא' לבית דויד. אך ההצעה לראות בו תואר שהעניק לו מחבר הספר בנין קשרים אלה, אין בה ממש. תואר זה מוצמד לששבצר בתעודה ממלכתית-רשמית (דו"ח מתרדת הגובר, עזרא א', ז-יא) שעל תוכנה בא האישור מתעודה ממלכתית אחרת (דו"ח תתני הפחה, שם, ה', יד). אלה מסמכים אוטנטיים ורחוקה מן הדעת היא ההנחה כי מחבר ספר עזרא שונה בנוסחם המקורי על ידי תוספת תואר כבוד, כביכול, לששבצר. תואר 'הנשיא' מקורי וביטא משרה ומעמד אשר השלטון העניקם לאיש והכיר בהם.

[4]

אריה בר טל

ומושל ביהודה מטעם כורש, לפני שזכתה ארץ יהודה למעמד של פחוה, שאז זכה לתואר 'פחה'. ואילו אחרים טוענים כי שני התארים זהים במשמעם¹¹.

שתי ההצעות האחרונות אפשריות, אך אף אחת אינה חסרה בעיות. אשר להצעת ליזור, אין לנו כל עדות כי את תואר 'הנשיא' קיבל ששבצר מכורש, גם אין לנו כל ידיעה אם אמנם הפכה ארץ יהודה לפחוה בימיו. ואף אם כן, הרי לתואר זה אינו מתלווה מגדיר שהיה מסוגל לוודא אם באמת נתמנה ששבצר לפחה של ארץ יהודה, או שמא לתפקיד מוגבל יותר. לטובת ההצעה לראות בשני התארים מקבילות לתפקיד אחד, ניתן לומר כי מינוי ששבצר לפחה נזכר בזיקה לאותו תפקיד שבו כונה, בתעודה אחרת, כ'נשיא'. זאת ועוד: העובדה כי דו"ח תתני הפחה, שבו נזכר ששבצר בתואר 'פחה', מובא בספרנו בלשון המקור הארמי, ולעומת זה דו"ח מתרדת הגובר, בו הוא מכונה 'נשיא', הוא תעודה מתורגמת לעברית, יכולה לרמוז כי לפנינו שתי מלים לתואר אחד: "פחה" ו"נשיא", הראשון בלשון המנהל הארמי, השני בלשון העברית של הגולים. אך גם הצעה זאת איננה משכנעת שכן, התואר 'פחה' מצוי בעברית זמן רב לפני הגלות¹². חגי הנביא מכנה בו את זרובבל בן שאלתיאל בלא להיזקק למקבילתו העברית, כביכול (א', א, יד; ב', ב, כא). מכאן שאילמלא היה תואר ה'נשיא' לא יותר מהמלה העברית של ה'פחה', לא היה כל צורך להשתמש בה דוק בדו"ח מתרדת, כי התואר הממלכתי הרשמי של 'פחה' היה מובן לכל הגולים¹³.

בהסתמך על העובדה כי יהויכין המשיך לשאת את התואר 'מלך יהודה' גם בגלותו בבבל¹⁴, נראה לנו שיש לראות בששבצר את יורש משרתו ובתואר 'הנשיא

11 י.מ. גרינץ, בין זרובבל לנחמיה, ציון ל"ז (תשל"ב) עמ' 157 הע' 108 אף ניסה לתלות את השוני שבין שני התארים בטיב המקורות שבהם הם נזכרים: עזרא ה', יד, שבו מכונה ששבצר 'פחה', הוא תעודה פרסית, ואילו פרק א', ח, שבו נקרא האיש 'הנשיא ליהודה', הוא טכסט פנימי, רוצה לומר — מקור יהודי. אהרוני, י. ארץ ישראל בתקופת המקרא, ירושלים 1962 עמ' 334 שותף להשקפה כי לפנינו שני תארים למשרה אחת ומביא ראיה לתופעה זאת מתעודות אל-עמרנא. אבחנתו של גרינץ בין מקורות יהודיים-פנימיים לבין תעודות ממלכתיות-פרסיות נכונה.

12 ראה מלכים א' י', טו; כ', כד; מלכים ב' י"ח, כד = ישעיהו ל"ו, ט; ירמיהו ג"א, כג, כח, נו. 13 והרי באותה תעודה, עזרא א', ט-י, מנויים מונחים ארמיים ואף פרסיים, כגון 'כפורים, מחלפים ואגרטלים' שיש להם מקבילות בלשון העברית. למה הביא. לדעת אותם חוקרים, המחבר רק את המקבילה של תואר ה'פחה', הוא כביכול ה'נשיא', ולא את אלה של המונחים האחרים?

14 כפי שעולה מתעודות בבילות המתיחסות לשנת 592 לפנה"ס, שפורסמו על ידי ויינדר E.T. Weidner, Jojachin Koenig von Juda in Babylonischen Keilinschriften, apud: Melanges Syriens offerts a R. Dussaud, 2, Paris 1939 pp. 923-935 (עמ' 17) ואילך ושם בביליוגרפיה) ומן העדות של מלכים ב' כ"ה, כז-ל, לפיה עוד בשנת 561 לפנה"ס נשא יהויכין תואר מלכותי בבבל.

שוב — מיהו ששבצר?

[5]

ליהודה את המשך תוארו של יהויכין. אם כך, זהו תוארו של השליט הפיקטיבי של ארץ יהודה החרבה, היושב בגלות ומיצג את האינטרסים של הגולים היהודיים כלפי השלטונות. לאור מה שבררנו לעיל אודות הוראות תואר ה'נשיא' בתקופה ההיא אפשר שהוא מקביל בתעודתנו לתוארו המלכותי של יהויכין בזמנו¹⁵, אך ייתכן גם כי הוא מעיד על כירסום שחל במעמד הנציג של יהודי הגולה בין השנים 561 (על סמך מלכים ב' כ"ה, כז) לשנת 538 לפנה"ס¹⁶. יש לשים לב לעובדה כי בתואר 'נשיא' נקרא ששבצר בהיותו עדין בגולה¹⁷, מבלי שיאמר שם כי כורש הכתיר אותו בתואר זה לרגל הכרזת הצהרתו. מה שאין כן ביחס לתואר ה'פחה', שניתן לו על ידי מלך פרס בזיקה לעלייתו ארצה (עזרא ה', יד). ואכן, מתקבל על הדעת שכורש, אשר ביקש להיטיב עם הגולים, יטיל את שיקום המקדש בירושלים על מנהיגם, כשם שסביר הוא שכלי בית המקדש לא ימסרו לפקיד נוכרי¹⁸, גם לא ליהודי שאינו מכית דויד¹⁹, אלא ליהודי, המיצג נאמנה את עמו, על מנת שיעבירם לירושלים. ומי ראוי יותר למשימה זאת מאשר ששבצר נציגם של הגולים היהודים בבבל?

לדעתי היה אפוא ששבצר מבית דויד ויורשו של יהויכין. אך אם כך, למה אינו

15 בתעודות שפרסם ויידנר מכונה יהויכין הגולה בתואר *sharri-sha-mat-ja-a-hu-du* = מלך ארץ יהודה.

16 אם השערה זו נכונה, הרי יש כאן מקבילה לשיבוש היחסים שבין נבונאיד לכהני בבל, ומניע נוסף לתמיכת יהודי בבל בכורש. ראה ח. תדמור, הרקע ההיסטורי להצהרת כורש, בתוך: 'עו לדויד', החברה לחקר המקרא בישראל ירושלים תשכ"ד, עמ' 458.

17 וגם זאת כי אין לתואר זה איזכור מאוחר יותר. לפיכך הוא משקף מעמד מנהיגם של הגולים בבבל בתקופה זאת. ראה ליוור עמ' 80.

18 קיטל, עמ' 346, 349 ואילך, קלזנר, עמ' 151 ואילך. ברוקינגטון, עמ' 17 והרמן, עמ' 366 ראה להלן, סבורים כי ששבצר היה פקיד נוכרי. לדעתם חשש כורש מפני שאיפות מרדניות מצד שבי ציין, ועל כן מינה להנהגת הביצוע של הצהרתו את אחד מפקידיו הנאמנים. כהוכחה עיקרית לסברה זאת משמשת לחוקרים אלה העובדה כי שמו של ששבצר אינו נוכר ברשימת העולים הראשונים שבעזרא ב' = נחמיה ז', ומכאן שלא היה יהודי. ברם, כבר הטעמתי כי לדעתי יש זיקה בין תואר 'הנשיא ליהודה' לבין בית דויד, ועל כן לא ייתכן כי נושא תואר זה היה נוכרי. כן אין זה מתקבל על הדעת כי כבר בראשית מלכותו, בזמן 'ירח הדבש' עם גולי בבל, חשש כורש מאי נאמנותם, ואשר לרשימת העולים, לקמן ניכח כי ששבצר מצוי שם. ראה R. Kittel, *Geschichte des Volkes Israel*, Bd. 3, Stuttgart 1927. L.H. Brockington, *קלזנר: היסטוריה של הבית השני, מהדורה ה' כרך א'*, ירושלים תשי"ט, Ezra, Nehemia and Ester, Century Bible 1969. S. Herrmann, *Geschichte Israels*, Muenchen 1973.

19 קיפמן, י. תולדות האמונה הישראלית, כרך ד' ירושלים ותל אביב 1956 עמ' 166-167, חושב את ששבצר לאחד "מראשי העדה היהודית ומגדולי עשריה" וזאת על סמך תרומת ה'תרשתא' (מעין 'הד מעלתו') לאוצר, עזרא ב', סג; נחמיה ז', ע. וראה להלן הערה 24.

[6]

אריה בר טל

נזכר ברשימת היחס של בני דויד שבדבה"א ג' תשובת חוקרים רבים, הסבורים גם הם כי ששבצר נמנה עם בית דויד, היא כי הוא אמנם מופיע שם, אך לא בשם ששבצר, אלא בשם שנאצר בן יהויכין (ג', יח)²⁰, אשר היה אחיו של שאלתיאל, אבי זרובבל²¹. לפי זה היה ששבצר-שנאצר דודו של זרובבל, ואילו הלה ירש את מעמדו ואת תוארו מדודו (כשמת או כשנקרא לשוב לבבל), כשם שזה ירש אותם מאביו יהויכין.

אך גם הצעה זאת יש עמה פירוט. הזיהוי מבוסס בעיקרו על דמיון הצליל של השמות ששבצר-שנאצר, בעוד שהאטימולוגיה של שני שמות אלה שונה לגמרי²². יש שביקשו להסתייע בחילופי הגירסאות הרבים של תעתיק השם ששבצר בתרגום השבעים על מנת למצוא קשר פונטי בין שני השמות²³. אך גם זאת אחיזה קלושה, כי יש להביא בחשבון שצורות דומות, אם כי לא דוקא זהות, יכולות לבטא נסיון מצד המתרגמים היוונים לזהות איש זה עם אחד מצאצאי בית דויד שברשימת דבה"א, רוצה לומר עם שנאצר בן יהויכין, שצליל שמו יש בו דמיון פונטי לשם ששבצר.

יתרה מזו: הזיהוי של ששבצר עם שנאצר אינו פותר כלל את הבעיות של סוגיתנו. אם האיש היה יהודי, וכל שכן אם היה מבית דויד ושימש כמנהיגם של שבי ציון, משום מה אין שמו נזכר ברשימת "העלים משבי הגולה" שבצורה ב' (=נחמיה ז') לא בשם ששבצר, ואף לא בשם שנאצר? הכהן משער כי הוא כלול בין "ראשי האבות" שלא פורש שמם (עזרא ב', סח; נחמיה ז', עא), ואילו אחרים²⁴ סבורים כי הוא נזכר באמצעות תואר הכבוד "התרשתא" (עזרא ב',

20 כגון אהרוני, עמ' 334, ליוור עמ' 11 ושם רשימת חוקרים נוספים הסבורים כך. לדעת רודולף, עמ' 4 הזיהוי ששבצר=שנאצר אפשרי, אך לא בטוח וכמוהו דעת זר-כבוד, מ. ספרי עזרא ונחמיה, ירושלים תש"ט. עמ' 31.

21 לפי דברי הימים א', 19 היה זרובבל בנו של פדיה ולא של שאלתיאל כמו בכל המקראות האחרים. חז"ל הציעו הצעות מפולפלות כדי לישב סתירה זאת. דחו אותן קויפמן, עמ' 166 וליוור, עמ' 12.

22 ראה ניתוח מפורט וביבליוגרפיה אצל ליוור, עמ' 11. מסתבר כי הועלו לא פחות מארבע הצעות לגבי הגורן של ששבצר: Shamash-ab(p)bal-ušur; Shamash-bel-ušur; Sin-ab(p)al-ušur; Sin-ab-ušur.

23 באטן, L.W. Batten, Ezra and Nehemiah, ICC Edinburgh 1913 p. 70 מביא לא פחות מעשר גירסות יוניות של השם. ליוור, עמ' 10 ערך טבלה משווה של שלושת כתבי היד החשובים ביותר של תרגום השבעים. בסיכומי של דבר ניתן להבחין בשתי צורות יסוד של תעתיק השם ששבצר $\Sigma\alpha\sigma\beta\alpha\sigma\sigma\alpha\epsilon\omicron\zeta$ $\Sigma\alpha\sigma\beta\alpha\sigma\sigma\alpha\epsilon\omicron\zeta$. בדיקה השוואתית של גירסות אלה מצדיקה את ההסתייגות שבה מתיחסים רודולף וזר-כבוד להצעת הזיהוי של ששבצר עם שנאצר, ראה לעיל הערה 20.

24 כגון רודולף עמ' 25, קלוונר, עמ' 188, קויפמן עמ' 166 וראה לעיל הע' 19. לעומת זאת סבורים זר-כבוד, עמ' 39 וליוור, עמ' 87 הע' 61 כי ה'תרשתא' מתייחס לזרובבל.

שוב — מיהו ששבצר?

[7]

סג; נחמיה ז', ע). ברם, אין זה מתקבל על הדעת שדוקא האיש המרכזי, מנהיגם של שבי ציון, ייזכר ברשימה זאת בצורה עקיפה או אנונימית. וזאת בעיקר נוכח העובדה שרשימה זאת מפרשת בשמו של האיש שעמד בראש העולים. אך זה לא היה ששבצר ולא שנאצר, אלא זרובבל! (עזרא ב', ב; נחמיה ז', ז). כדי לסלק קושי זה הוצע להניח כי רשימת העולים אינה משקפת את גל העלייה הראשון, אלא את אחד מגלי העלייה המאוחרים²⁵. אך גם בהשערה זו אין כדי לפתור את הבעיה שהיא קשה מכל האחרות: לפי עזרא ה', טז ייסד ששבצר את בית המקדש, ואילו לפי עזרא ג', ח-יג עשה זאת זרובבל.

סתירה גלויה זאת ניסו²⁶ לישב על ידי הסברה כי בית המקדש נוסד פעמים: בפעם הראשונה הניח ששבצר את היסודות להיכל עוד בימי כורש (עזרא ה', טז), אך המלאכה הופסקה (עזרא ד', כד), וזרובבל הוצרך ליסדו מחדש בשנה השנייה לדריוש (שם, שם; חגי ב', יח). באטן (עמ' 119) וליזור (עמ' 86 הע' 59) חזקו הסבר זה בראיה פילולוגית לפיה משמש הפועל יסד הן בהוראה של התחלת בנייה, הן בהוראת בנייה באופן כללי. ובאמת, דיוק לשוני זה מסייע להבנת חגי ב', יח, המדבר על ייסוד היכל ה' בשנה השנייה לדריוש על ידי זרובבל ויהושע בן יהוצדק. אלא שספר עזרא מעיד על אותם אנשים ממש כי ייסדו את היכל ה' גם "בשנה השנית לבואם" (ג', ח), ומקרא זה מתיחס באופן ברור למאורעות של שנת 537, ולא לאלה של שנת 520! שהרי בקטע הקודם לו (א-ז) מתוארים בנין המזבח על ידי שני אישים אלה, וחגיגת חג הסוכות על ידי העולים, והוא מסתים בהזמנת חומרי בנין אצל הצידונים והצורים "כרשיון כורש מלך-פרס עליהם". כל התאור מתיחס לבואם של ראשוני העולים לארץ. בהתאם לכך מסופר בהמשך, מפסוק ח ואילך, כי בשנה השנייה לבואם החלו בבניית בית ה' ובאירגון הלויים והכהנים לעבודת ה'. לפנינו רצף סיפורי והיסטורי ברור, שאי אפשר לקטעו על ידי ההנחה שבשבעת הפסוקים הראשונים של הפרק מדובר במאורעות של שנת א' של כורש, ואילו מפסוק ח ואילך מסופר על מה שארע בשנת שתיים לדריוש.

25 לדעת אולמסטד, A.T. Olmstead, History of the Persian Empire, Chicago 1948 p. 136 גאלינג עמ' 57 וזרובבל בשנת אחת לדריוש בראש גל של עולים ארצה. (אחד מנימוקי זרובבל הוא הפער שבין רשימת העולים (עזרא ב') לפרטיה, המונה כ-30,000 עולים, לבין הסיכום בפסוק טד, המונה כ-42,000 עולים. לדעת זרובבל עלו עם זרובבל כ-30,000 עולים, ואילו 12,000 הוא מספר העולים שבאו לפני זרובבל. לדעתי מיצג המספר 30,000 את מספר הזכרים שנפקדו (השוה עזרא ח', א-טו) ו-12,000 את מספר הנקבות שעלו עמם. הפער שבין מספר הגברים לזה של הנשים שבין העולים, עשוי לשמש מפתח להבנת התופעה של נישואי נשים נוכריות, הווה אומר: מחסור בנשים (יהודיות), תופעה אופינית לחברת מהגרים).

26 כגון זרובבל, עמ' 15.

[8]

אריה בר טל

שני הכתובים שבפרק ג' (א-ז, ח-יג) מספרים על מאורעות שארעו בזה אחד זה. גם סיומו של הכתוב השני, המוקדש לתיאור השמחה לרגל ייסוד בית המקדש השני, המזכיר את בכי הזקנים שזכרו את הבית הראשון (יב-יג), אינו זהה עם המעמד המתואר בחגי ב', ג, שארע בשנת 27520. אין אם כן מנוס מן המסקנה שיסודות בית המקדש הונחו על ידי זרובבל וישוע הכהן עוד בימי כורש, בשנת 537 לפנה"ס. ואילו לפי עזרא ה', טז הניח באותו זמן בקירוב גם ששבצר את יסודות הבית, והסתירה הזאת בעינה עומדת.

הועלתה עוד הצעת זיהוי: לראות בששבצר ובזרובבל איש אחד! לדעת רודולף (עמ' 7, 29, 62) ונז' 28 עולה מפשוטם של מקראות כי זאת היתה דעתו של מחבר ספר עזרא²⁹. זאת היתה גם דעתו של בעל עזרא החיצוני (ו', יז). והרי גם יוספוס זיהה את זרובבל עם ששבצר³⁰, וכן עשו מקצת פרשני ימי הביניים, כגון הראב"ע³¹. בעת החדשה חמך בה גרץ³² ואמנס, גם לדעתי שנים אלה הם איש אחד. רק מכוח זיהוי זה ניתן לישב את המקראות המעידים על שני האישים כי ביצעו אותם מפעלים.

ברם, אם באיש אחד מדובר, משום מה הוא נקרא בשני שמות? כנראה שזרובבל היה שמו מלידה. הוא ירש את הנהגת הגולה היהודית בבבל מאביו שאלתיאל, ואולי מסבו יהויכין, וכונה בתואר 'הנשיא ליהודה'. כמנהיגם של הגולים וכנציגם בפני השלטון לא היה מועמד מתאים ממנו לעמוד בראש המבצע של בנין המקדש בירושלים³³. כבר במשרתו כ'נשיא ליהודה', אפשר עוד בתקופת

27 כדעת זר-כבוד, המפרש את התאריך של עזרא ג', ח "ובשנה השנית לבואם" כמכוון לשנה השנייה לדריוש, שבה נוסד המקדש לפי חגי ב', ית. נימוקים סותרים לזיהוי הסצינות של עזרא ג', יב-יג עם חגי ב', ג מביאים רודולף עמ' 31 ובייחוד הכהן, עמ' 100-105.

M. Noth, Geschichte Israels, Goettingen 1954 p. 280 Note 2. 28

29 הבחנה זאת חשובה דוקא משום שעמדו עליה חוקרים שאינם מסכימים עמה.

30 לפי קדמוניות י"א, 1, 3 זרובבל הוא "הנשיא ליהודה" והוא שהעביר, יחד עם מחרדת, את כלי בית המקדש לירושלים. תואר זה ופעולות אלה מיוחסים בעזרא א' לששבצר!

31 המנסה גם להסביר משום מה נשא שני שמות, ראה בפרושו לעזרא א', ח. פרופ' א. סימון שקרא עבודה זאת והעיר לי הערות חשובות, העמיד אותי על כך כי הפרוש לעזרא, המיוחס לראב"ע, הינו משל ר' משה קמחי, אך לעומת זאת דן הראב"ע בסוגיה זאת בפרושו הקצר לדניאל, מהדורת מחיוס עמ' 7.

H. Graetz, Geschichte der Juden, Bd. 2, Leipzig 1908 p. 68 Note 1. 32

33 מן התעודות הניאור-בבליות שפירסם ויידנר (ראה לעיל הע' 14) בצרוף לתאריך שבמלכים ב' כ"ד, ח יוצא כי שאלתיאל, אביו של זרובבל, נולד בשנות החששים של המאה השישית לפנה"ס וזרובבל עצמו נולד, ככל הנראה, בשנות השבעים. מכאן שבזמן שיבת ציון היה צעיר לימים. חישובי הגיל של קלוזנר, עמ' 153, אין להם על מה לסמוך.

]שוב — מיהו שש בצר?

[9]

השלטון הבבלי, היה זרובבל קשור לחצר המלכות כשליט וסאלי. משנתמנה 'פחה' על ידי כורש, הפך להיות פקיד במסגרת המנהל הממלכתי הפרסי. במזרח הקדום היו נוהגים לקרוא בשם חדש שליטים וסאליים, פקידי מלכות, חצרנים ואפילו עבדים ושפחות עם כניסתם לשרות, כביטוי של הטלת מרות. דוגמאות לנוהג זה מצויים הן במקרא, הן בתעודות חיצוניות מן האלף השני והראשון שלפני הספירה ממצרים ועד לפרס³⁴. בצורה מפורשת נאמר דבר זה ביחס למלכי יהודה האחרונים, כגון אליקים בן יאשיהו, אשר פרעה נכו "הסב" את שמו ליהויקים. מקובל שמעשהו זה של נכו נועד לתת ביטוי למעמד הוסאליות של יהויקים ולריבונות המצרית³⁵. כדבר הזה מסופר גם על צדקיהו. ודוק: בשני המקרים העניק המלך הנוכרי שם עברי חדש למלך יהודה הכפוף לו. עובדה זו יש בה כדי להאיר את הסוגיה שבה אנו עוסקים³⁶.

והנה, דבר משותף מצינו לגבי כל האנשים אשר נתמנו למשרות ממלכתיות, והוא כי בתעודות שוב אינם מתיחסים אל אביהם ומשפחתם, אלא נקראים בשמם החדש, הרשמי, ובתוארם בלבד. נראה כי הרשות ביקשה להפגין בדרך זו את הפקעת נושא המשרה מזיקתו למשפחתו ואת כניסתו לזיקה חדשה כלפי המלכות, לה הוא חייב מכאן ואילך נאמנות בלעדית³⁷. נוהג זה היה כנראה רווח מאד, כי יש בידינו עדויות רבות על כך הן לגבי פקידי מלכות ישראלים, הן לגבי נושאי משרה במלכויות הגויים³⁸. לכן אני מציע לראות בשם שש בצר את שמו הרשמי

34 פרעה קרא ליוסף בשם מצרי כאשר מינה אותו למשנה, בראשית מ"א, מה ושר הסריסים שינה את שמותיהם של דניאל וחבריו כשהגיעו לחצר נבוכדנאצר, דניאל א', ז. כך יש להבין גם את שני שמויה של אסתר, ב', ז. דוגמה חיצונית למתן שם חדש לשפחה סורית במצרים מביא גארדינר A.H. Gardiner, A. Lawsuit arising from the Purchase of two Slaves, JEA 31 (1935) pp. 140-146. גם לאחיקר החכם שם נוסף: Aba-ninnu-dari ראה גרינפלד G.E. Greenfield, —

Aramaic Lexicography I, JAOS 82 (1962) p. 293.

35 ראה אמ"ג טור 527. אך נראה כי נוהג זה לא היה כללי, שכן שמו של יהויכין לא הוסב, למרות שגם בגלותו כונה בתואר מלך, ראה לעיל הע' 14, 15. ייתכן שנבוכדנאצר לא נתן ליהויכין שם וסאלי מפני שמינה במקומו את מתניה, ששמו הוסב לצדקיהו, מלכים ב', כ"ד, יז.

36 ולכן אין להקשות כיצד הוסב שם בבלי לשם בבלי אחר, זרובבל לשש בצר. המטרה לא היתה הפצת תרבות בבלי, אלא הטלת מרות. אין גם לערבב הסבת שם כביטוי למעמד וסאלי עם הנוהג של נטילת שם מלכותי לרגל הכתרת מלך. דיון דה-רו, ר. חיי יום יום בישראל בימי המקרא, תרגום א' אמיר, כרך א' תל-אביב 1969 עמ' 118 ואילך.

37 אפשר רומזת הנוסחה "מלח היכלא מלחנא", עזרא ד', יד, לטקס האינסטיטוריה של פקידי מלכות בפרס.

38 כגון "מתרדת הגובר", עזרא א', ח, "תתני פחת עבר-נהרה", שם ה', ג, "נבזוראדן רב-טבחים", מלכים ב' כ"ה, ח וכיוצא באלה. ובישראל "עמרי שר צבא", מלכים א' ט"ז, טז; "זמרי שר מחצית הרכב", שם, ט, "אָרְצָא אשר על הבית", שם, שם, שם, שם, "אמן שר העיר", שם, כ"ב, כו ורבים

[10]

אריה בר טל

של זרובבל, שניתן לו כאשר קיבל את מינויו הממלכתי. הכתוב מדייק כאשר הוא מיחס את זרובבל אל שאלתיאל אביו, אך מביא את שמו הייצוגי והרשמי 'ששבצר' תמיד ללא ייחוס אכות, אך בתוספת תוארו 'הנשיא ליהודה' או 'פחה'. ברם, עדין ניתן להקשות שתי קושיות על הנחתנו בדבר זהותם של ששבצר וזרובבל: אם איש אחד הם, משום מה הוא מוזכר פעם בשם זה ופעם בשם אחר? והשנית: למה אין המחבר מציג אותו בחינת 'ששבצר' — הוא זרובבל, דוגמת "הדסה — היא אסתר"? אשר לקושיה הראשונה, אכן, כראיה עיקרית נגד הזיהוי המוצע הועלתה העובדה ששני השמות באים בספר עזרא בפרק אחד, וזרובבל בפרק ה', ב, וששבצר שם בפסוק יד, טז³⁹. כדי להבין תופעה זו חייבים אנו להתחקות אחר מלאכת העורך בספר עזרא. הלה הרבה להשתמש בששת הפרקים הראשונים של ספרו במקורות שהיו לפניו. חלוקות הדעות אם מצא את הללו מגובשים בחטיבות מקיפות, דוגמת הקטע הארמי ד' ו — ו', יח, או שהשתמש בחומר בלתי מגובש של תעודות ומסורות שהוא עצמו עיצב את צורתן האחרונה⁴⁰. מכל מקום ברור כי שתי החטיבות הגדולות, העברית (א', א — ד', ה) והארמית (ד', ח — ו', יח) אינן עשויות מקשה אחת, ובנקל ניתן להבחין בכל אחת מהן במרכיבים ראשוניים. בולטות בייחודן התעודות הרשמיות המשמשות כגרעין אשר סביבו רקם מחבר כל חטיבה, או עורך הספר, את סיפורו. אך בנוסף לתעודות אלה אתה מוצא בחטיבה הארמית והעברית גם דברים שיצאו מידי מחבר החטיבה או מידי עורך הספר⁴¹. ברור כי גם כאלה הסתמך המחבר, או העורך על מקורות ומסורות, אלא שהללו לא היו תעודות של המנהל הפרטי הממלכתי, כי אם מקורות יהודיים שהתהלכו בין שבי הגולה, אם בעל פה ואם בכתב. לדוגמה, פעמים מוזכר בחטיבה זו של ספר עזרא שמותיהם של חגי וזכריה, ונראה כי גם נבואותיהם של נביאים אלה שימשו למחבר החטיבה או לעורך כמקור.

כמותם, ראה באמ"ו טור 563. למעשה אין לנו עדות כי בישראל נקרא פקיד בשם חדש על ידי מלכו, וגם הנהוג לקוראו בשמו ובתוארו בלבד נכנס לשימוש רק עם ביסוס המנהל הממלכתי שכן, בימי שאול וראשית ימי דויד איננו מבחינים עדין בכך, ראה שמואל א' י"ד, ג; שמואל ב' ח', טז-יח; בהשוואה עם כ', כג-כו. ונראה כי נוהג זה הונהג תחילה כלפי הפקידות הנוכרית שנקלטה במנהל הממלכתי הישראלי. המשטר הפטריארכאלי שהיה עדין שליט בחברה הישראלית בראשית המלוכה שימש בלי ספק גורם בולם להתפתחות זו של מתן גושפנקה רשמית לניתוק איש מעל משפחתו.

39 ראה זר-כבוד, עמ' 31, קויפמן, עמ' 166 והכהן, עמ' 78.

40 דיון אצל קויפמן, עמ' 160, אייספלט וסמיטן, ראה O. Eissfeldt, Einleitung in das Alte Testament 3 Tuebingen 1964, p. 736. W.T.H. in der Smitten, Ezra, Assen 1973, pp. 3-6.

41 כגון דברי הפתיחה בראש הספר, א', א, דברי קישור כגון ד', כד-ה, ה או קטע הסיכום ב', יט-כב. פעמים הוסיף משפט קצר משלו, דוגמת ד', כג, פעמים הרחיב לכדי סיפור שלם, דוגמת פרק ג' כולו.

ןשוב — מיהו ששבצר?

[11]

באבחנות אלה יש כדי להסביר את חילופי השמות ששבצר-זרובכל. כאשר התבסס המחבר/העורך על מסמך ממלכתי רשמי — בין אם העתיקו כלשונו, הארמית, בין אם תירגם אותו, בין אם ניסח דבריו על פיו — דבק במקור שהיה מונח לפניו וכינה את האיש בשם ששבצר. לעומת זאת כאשר שאב את ידיעותיו ממקורות יהודיים פנימיים, קרא לו בשמו מלידה וייחסו על אביו: זרובכל בן שאלתיאל, על דרך שנהגו חגי וזכריה בנבואותיהם. בצורה ברורה ביותר ניכר הדבר ב"פרשגן אגרתא" של תתני (ה', ו-ז). כאן הועתקה תעודה ממלכתית פרסית בלשון המקור הארמית ואך סביר הוא כי בתעודה כזאת ייקרא האיש בשמו הרשמי "שבצר" ובתוארו "פחה" (יד, טז)⁴². כיוצא בכך בפרק א', המבוסס גם הוא על שתי תעודות ממלכתיות שתורגמו לעברית⁴³: הצהרת כורש (ב-ד) והדו"ח של מתרדת הגזבר (ח-יא). בתעודה השנייה נזכר ששבצר פעמים בשמו הרשמי, ובתוספת תוארו "הנשיא ליהודה"⁴⁴.

כאשר המחבר/העורך מסתמך על מקורות יהודיים פנימיים, או כאשר הוא מוסיף דברי מבוא, גישור או סיכום משלו, הוא מכנה את האיש בשמו מלידה ומיחסו על אביו. רשימת העולים בעזרא פרק ב' (=נחמיה ז') הועתקה כלשונה ממסמך איזה שהוא. ואין כל ספק שהיתה זאת תעודה יהודית פנימית, ולא מסמך ממלכתי-פרסי⁴⁵. גם את התאורים שהשקיע בפרק ג' שאב המחבר/העורך ממקור יהודי פנימי (אולי מסורת שבעל-פה). אי לכך אך טבעי הוא כי בשני פרקים אלה מכונה האיש בשם זרובכל (ב', ב; ג', ב, ח).

כיוצא בכך בפרק ה' הבעיית כביכול, בו נזכר בפסוק ב זרובכל ואילו בפסוקים יד, טז — ששבצר. דוקא פרק זה עשוי לאשר את נכונות החיזה שהעלינו, שכן ברי שגם החטיבה הארמית ד' ח-ו, יח אינה עשויה מקשה אחת. לפי הגיון הדברים נקרא האיש 'שבצר' בתעודה הארמית, אשר הועתקה בספרנו כלשונה

42 הנוהג הוא כי כפעם הראשונה מציג המספר את האיש בשמו הרשמי ובתוארו, ואילו בהמשך הוא קוראו בשמו או בתוארו בלבד. ראה עזרא א', ח, יא; ה', יד, טז. מלכים א' ט"ז, י, יב, טו, טז, יח; שם, י"ח, ג, ד, ה, ו, ז, ועוד.

43 ואיננו יודעים מי תירגמן, המחבר או, מה שמתקבל יותר על הדעת, "סופרי המלך", השווה אסתר ג', יב; ח', ט.

44 יש מפקקים אם הסיפא של עזרא א', יא, בה נזכר ששבצר פעם שנייה בפרק א', הוא חלק מדו"ח מתרדת, ראה רודולף (במבוא עמ' 23), אייספלט, עמ' 543, סמיטן, עמ' 4. לדעתי אין להטיל ספק באחדות התעודה. לפנינו תעודת משלוח של כלי בית המקדש, וסדרי המנהל התקין מחיבים לצרף אליה מסמך המאשר את ביצוע המשלוח, וזהו תוכן הסיפא של פסוק יא. גם עזרא נדרש למסור דו"ח על גורל האוצרות שהעלה מבבל, ראה עזרא ח', לד והשווה רודולף, עמ' 84.

45 נחלקו דעות החוקרים מה מקור התעודה ההיא, דיון אייספלט, עמ' 747, ליוור עמ' 87. לדעתי מעיד תוכנה עליה כי היא תעודה שנשמרה בארכיון בית המקדש.

אריה בר טל

[12]

מן המקור הממלכת־רשמי. אולם הפיסקה בה מופיע השם 'זרובבל' (ה', ב), למרות שגם היא מנוסחת בלשון הארמית⁴⁶, לא הועתקה מתעודה ממלכתית, אלא זוהי מובאה ממקור יהודי פנימי. שהרי שם נזכרים בצדם של זרובבל בן שאלתיאל וישוע בן יוצדק גם הנביאים חגי וזכריה אשר עוררו את המנהיגים ואת העם לבנין בית המקדש! מה לתעודה ממלכתית־פרסית ולכהן הגדול ולנביאי ישראל? אך מצד שני העדות של עזרא ה', א-ב חופפת את עדותם של הנביאים האלה בספריהם. הווה אומר שדברי הנביאים הם ששימשו כמקור של הקטע הנידון בספר עזרא⁴⁷. ומאחר שבפי חגי וזכריה מכונה זרובבל דרך קבע בשמו מלידה ומיוחס לאביו, אך טבעי הוא כי כך ינהג גם מי שהסתמך על נבואות אלה. וכאמור, יש קושיא נוספת: אם היו זרובבל וששבצר איש אחד, משום מה לא הציג אותם מחבר ספר עזרא, או עורכו, כדרך שבעל המגילה הציג את "הדסה, היא אסתר"? האמת היא כי אין כל דמיון בין שני המקרים. אסתר התפרסמה בשמה החצרני בלבד. אילמלא מצא בעל המגילה לנכון למסור לנו את שמה מלידה, כלל לא היינו יודעים על כך. לא כן זרובבל. כבן למשפחת בית דויד, ולא עוד אלא כמועמד לירושת תוארו ותפקידו של אביו, ושמו של סבו⁴⁸, היה זרובבל מוכר וידוע מנעוריו. יתרה מזו: לאחר שזכה במינויו ובשמו הייצוגי ששבצר, ובייחוד לאחר עלייתו ארצה, התמקדו באישיותו תקוות משיחיות כי בימיו יתגשמו יעודי הנביאים לאחרית הימים. הוא ה'צֶמַח' (זכריה ו', יב), "הוא יִשָּׂא הוד וישב ומשל על כסאו" (שם, שם), הוא ה'חותם' אשר ה' ישמינו על יד ימינו (חגי ב', כג השווה ירמיהו כ"ב, כד), בימיו יהפוך ה' "כסא ממלכות" וישמיד "חזק ממלכות הגויים" (חגי ב', כב), הוא אשר 'בחר' בו ה', הוא 'עבד ה' (שם, כג). התסיסה המשיחית, שהפכה גורם היסטורי בימי שיבת ציון, לא היתה קשורה בתפקידו ובתואריו הרשמיים ולא בשמו הייצוגי ששבצר, אלא כמוצאו מבית דויד ובשמו מלידה — זרובבל. שני שמותיו של האיש מסמלים את השניות של מה שקויפמן (עמ' 161 ואילך) מכנה "נגלה ונסתר בתנועת שיבת ציון". בשום פנים אינו דומה מקרהו של זרובבל־שבצר לזה של הדסה־אסתר.

זאת ועוד: יש צורך להציג אדם הנושא שני שמות רק כאשר לא ידוע כי שני השמות מיצגים למעשה איש אחד. אך בתקופה העתיקה ידעו הכול מי מסתתר

46 הדעות חלוקות בדבר טעם התופעה הזאת. דיון אצל קויפמן, עמ' 160, רודולף, עמ' 39, ליכט, אמ"ו טור 146. על עזרא ד', כד-ה', ב כחטיבה מיוחדת בספר דן סגל, ספרי עזרא ונחמיה הרביץ י"ד (תש"ג), עמ' 759.

47 נראה לי כי בייחוד לעזרא ה', א-ב יש זיקה ברורה לחגי א', יב, יד.

48 איננו יודעים מה היה גורל שאלתיאל, אבי זרובבל, האם ירש את משרתו של אביו יהויכין, המלך הגולה, או שמו עברה המשרה והתואר ישירות אל זרובבל? בזמן שיבת ציון היה כבן שישים (ראה לעיל הע' 33). האם היה עוד בחיים?

מאחורי השם ששבצר. בררנו לעיל כי מחבר ספר עזרא זיהה את זרובבל עם ששבצר, וכמוהו נהגו בעל עזרא החיצוני ויוספוס. כלומר, עוד מאות שנים לאחר חבור ספרנו היה ברור לכול כי ששבצר הוא זרובבל. למה איפוא להסביר עובדה שהכול יודעים אותה?

ההנחה שזרובבל וששבצר איש אחד הם, מסייעת גם בפתרון שאר הקשיים שהצבענו עליהם. היא פוטרת אותנו מן הזיהוי המאולץ של ששבצר עם שנאצר שבדברי הימים פרק ג', שכן ששבצר נזכר ברשימה זאת בצורה גלויה, וכפי שההגיון מחייב — בשמו מלידה: זרובבל (ג', יט)! בשם זה הוא נמנה גם ברשימת העולים שבעזרא ב', ב = נחמיה ז', ז, ולא עוד אלא כמי שעומד בראש העולים. הוא אשר בנה, יחד עם ישוע בן יהוצדק, את המזבח בחודש השביעי לעלייתם (עזרא ג', ח) והניח את יסודות בית המקדש בחודש השני של השנה השנייה לבואם (שם, ח ואילך), כשם שניצח על המשך הבנייה, לאחר הפסקה ארוכה, בשנה השנייה לדריוש (עזרא ד', כד; חגי א', יב-טו). גם עדותו של זכריה הנביא כי ידיו של זרובבל "יסדו הבית הזה וידיו תבצענה" (ד', ח) מובנת עתה היטב ואיננה טעונה שום "פרוש" נוסף. העובדה כי על סמך הנחתנו מסתבר המהלך ההיסטורי כולו, ושוב איננו זקוקים לכל מיני התרוצים והסברות המאולצים שהעלו החוקרים כדי לישב את הסתירות המדומות שגילו, כביכול, במקורות, עובדה זו כשלעצמה מעניקה סבירות להנחה שלנו, לפיה ששבצר וזרובבל הם שני שמות של אדם אחד, הבאים מהמקורות השונים שמהם הורכב ספר עזרא⁴⁹.

49 E. Bickermann, Der Gott der Bickermann, Berlin 1937 pp. 115 ff. לטוניה הסוכה של התאריכים הסותרים בספר מקבים א'. לדעתו נוהגות בספר מקבים א' זו ליד זו שתי שיטות כרונולוגיות. האחת מבוססת על המנין הסלבקידי, והיא מונה את השנים מסתיו 312 לפנה"ס. אך בצדה באים תעריכים המבוססים על מנין השטרות היהודי שבסיסו אביב 311 לפנה"ס. מחקר של ביקרמן מאלף לענייננו בגלל הצעתו להבין עירוב שישטות הכרונולוגיות השונות בחיבור ספרותי אחד בעזרת ההנחה הספרותית, לפיה מביא המחבר את הכרונולוגיה הסלבקידיית כאשר הוא נזקק לתעודות חיצוניות-ממלכתיות, אך כאשר שאב את ידיעותיו ממקורות יהודיים-פנימיים, התבסס על מנין השטרות, שהיה נהוג אצל היהודים. ראה שטרן מ. התעודות למרד החשמונאים, תל-אביב 1965 עמ' 16-17. מסתבר כי בדיוק כך נהג עורך ספר עזרא עם השמות ששבצר וזרובבל.